

Dini Kavramların Yanlış Kullanım Sebepleri ve Doğurduğu Olumsuz Sonuçlar

Doç. Dr. İzzet SARGIN

İnsan hayatında din olarak tezahür eden inanç fert ve cemiyet açısından kimlik kazandıran en önemli dinamiklerdendir. Zira insan, hayatını benimseydiği dini anlayışın yol göstericiliğine göre düzenler. Dini hayatıyla ilgili bütün kavramları dini anlayışına göre tanımlar. Algılama ne kadar mükemmel olursa tanımlama da o ölçüde mükemmel olur. Buna bağlı olarak oluşturacağı dünya tasavvuru o ölçüde tutarlılık arz eder. Bu tutarlılık kültürel dünyanın düzenlenmesinde kendini gösterir.

İnsanın kültürel dünyasında tutarlılık sağlanmazsa düzensizlik hakim olur. Düzensizlik her şeye karşı şüphe geliştirir. Bu şüphe kültürel dünyayla ilgili kavramların yanlış tanımlanmasına sebep olur. Yanlış tanımlamalar ise bütünlük ve tutarlılığı bozar. Toplumsal düzene karşı gelişen güvensizlik ve şüphe bireyi bunalıma sürükler, insan ve toplumu çöküşe sürükler.

Yöntem

Her bilimsel çalışma bir yöntemle bağlantılıdır. Bilimsel her yöntemin esası mantıktır. Bu mantık doğruluk, tutarlılık ve geçerlilik ilkelerine bağlıdır. Ontolojik olarak doğruluk varlığın kendi özüne ya da idesine uygun düşmesi veya varlığın kendi özüne uygun olan düşünce şeklinde tanımlanır. Tutarlılık bilimsel çalışmalarda geliştirilen düşüncelerin yani çıkarımların iç bütünlüğünün sağlanması ve çelişkilerin olmamasıyla ilgilidir. Bir sistemde kavram tanımlarının tutarlılığı ve iç bütünlüğü sağlanamazsa düzen bozulur. Geçerlilik ise ele alınan konuyla ilgili varılan sonuçların hayatla ilgili problemlerin aydınlatılması ve çözümünde katkı sağlaması insanın beklentilerine cevap vermesi ve problemlerini çözmesi ile ilgilidir. Bu açıdan bilimsel çalışmalarda yöntemsel bütünlüğün sağlanması önem arz eder. Beşeri bilimlerde

hem yöntemle çalışma alanı arasında hem de çalışma alanının farklı boyutları arasında bir bütünlük tesis edilmelidir. Aksi halde sosyal kültürel alanda pek çok problemle karşılaşılır.

Hayatla ilgili kavramların iki yönü vardır. Birincisi düşünce ve yargı boyutu, bu boyutta nesnellik oldukça önemlidir. Nesnellik ise soyutlama temelinde dayanır. İkinci yön ise eylemdir. Bu anlama, anlamlandırma ve yapıp etmelerle ilgili bir süreçtir. Anlama; elementer (temel/ögesel) ve yüksek anlama olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. Elementer anlama tekil bir dışlaştırmanın anlaşılmasıdır. Yüksek anlama elementer anlama edimleri üzerinde kurulur ancak burada tekil dışlaştırmanın anlamları yetersizdir. Çünkü dışlaştırılan şeyler arasında kurallı ilişkiler söz konusudur ve parçalardan bütüne gidilir. Böylece anlamının yüksek formuna ulaşılır. Zira bilginin güvenilirliği tek tek olaylardan hareket edilerek sağlanamaz. Zira tek tek olaylar insanın bütünlüğünü ortaya koyamaz.

Bilim, ögeleri kavramlar olan ilkeler topluluğudur. Bu ilke ve kavramlar tamamen belirlenmiş ve sınırları çizilmiş formlardır. Bütün düşünsel ilişkiler bağlamı için değişmez ve genel geçerdir. Anlamlandırma kişinin anlaşılabilir bir tekile /parçaya bir değer vererek onu kendine mal etmesi ve kendi bütünlüğü içerisinde bir yere yerleştirmesini ifade eder. Anlamlandırılan bir şeyin anlamını sürekli kılmak onu adlandırmak demektir. Adlandırma da bir tür tanımlama demektir. Adlandırma ile yapılan tanımlama, o şeyin var oluşunun sağlar ve sürekli kılar. Bir şeyi anlamlandırma ve adlandırma onu kavramlaştırma demektir. Kavramlaştırma kavramlaştırılan şeyi insanı kültür dünyasına katmasıdır. Anlamlandırma, adlandırma ve kavramlaştırma insanın evrendeki varoluşunu ikame etme ya da kültür dünyasını oluşturma sürecinin temelinde yer alır.

Maddi manevi, zamanda ve uzayda olan her şey kavramla ifade edilir. Kavramlar yoluyla insanın anlam dünyasına girer. Yanlış kavramlaştırma yanlış dünya kurar. Yanlış kurulan dünyada ise insan varoluşunu doğru şekilde gerçekleştiremez.

Dünya tasavvuru insanın varoluşunu temellendireceği ana zemindir. Dünya tasavvuru insan varoluşunu güven içerisinde sürdüreceği bir alan oluşturmak için tasarlanır. Her varoluş bir kavramsal içeriğe/bütünlüğe sahiptir. Dünya tasavvurunun dayandığı kavramlar, insanın içinde bulunduğu varlık alanına (ontolojiye), gerçekliğe göre tanımlanmalıdır. Varlıkla ilgili kavramlar

doğru şekilde tanımlanır ve onun mükemmel bir model olduğu gösterilirse, dış dünya ve insan arasındaki ilişkiler doğru şekilde tesis edilir insani değerlerle hayat yasalarının çelişmediği bir düzen oluşturulur. Böyle bir düzenin insanın kültürel dünyasında kurulması mümkündür.

Sahip olduğu dünya tasavvuru, insanın varoluşunun teorik temellendirilmesidir. İnsan bu temellendirme ile kültürel varoluşunu gerçekleştirir. Bu varoluş, kendini bilmek ve kimlik olarak ortaya çıkar. Bu da dünya kurmakla mümkün hale gelir. Çünkü insanın kimliği dünyadaki konumu çerçevesinde gerçekleşir. İnsanın dünyadaki konumunu anlatma çabaları dünya tasavvurunu ortaya koyar. Bu da kavramlaştırma ile ilgilidir.

Kavram

Kavramlar insan düşüncesinin ve bilgisinin yapı taşlarıdır. Bu açıdan sosyal-bilimsel araştırmalarda kavramlar ve bu kavramlarla ilgili tanımlamalar birer analitik araçlar olarak önemli ölçüm aletleridir. Kavram tanımlarından bazıları şu şekildedir: Kavram; nesne ve düşüncelerin insan zihnindeki tasavvuru, soyut bir düşünce birimidir. Kavram bir veya birden fazla önerme ile ifade edilen tanımlanan bir nesneyi, durumu, ilişkiyi veya fikri tek bir terimle anlamamıza yarayan bir özettir. Başka bir ifade ile kavram biriktirilmiş, depo edilmiş yoğunlaştırılarak bir sözcüğe yükletilmiş, bir sözcükte toplanmış bir bilgidir. Kavram, insanın bir kelime ile ilgili doğal çevresi veya o kelimenin geçtiği temel metinler çerçevesinde amaçlı ve planlı bir çalışma ile araştırarak test ettiği güvenli bilgidir.

Ortak bir dünya görüşü ve kültür ufkunu paylaşmak için geliştirilen kavramlar dille ilgili öğelerdir. Obje ve olayların insan yetisi sınırları içerisinde algılanabildiği özellikleri kadar tanımlanırlar. Soyut varoluş kavram tarafından somutlaştırılmadıkça sadece analitik bir kuruntudur. Derinliksiz yüzeysel bir göstergeler alanıdır. Bu açıdan her şey hak ettiği kadar bilinebilir olmalıdır.

Dünya tasavvuru oluşturmada önemli rol oynayan kavramların doğru olarak tanımlanması yani öğrenilmesi ve öğretilmesi oldukça önemlidir. Bir kavramı sözcüklerle öğrenmeye o kavramı tanımlama denir. Bilinmeyen bir kavramı tanımlama onu bilinen diğer kavramlarla ifade etmek demektir. Kavramların tanımlanmasında kullanılan diğer kavramlar/kelimeler yanlış seçilirse veya yanlış tanımlanırsa kavramlar da yanlış tanımlanmış olur. Aklın düzenli ve anlamlı ürünler ortaya koyabilmesi için kullandığı kavramların doğru tanımlanması ve sınıflandırılması önemlidir. Sınıflama, düzenlilik ve süreklilik

ilkesini esas alır. Zaten bu anlayış bilimin temel aksiyonu olarak kabul edilmiştir. Bilimsel düşünce, gerçekliği betimlemek ve açıklamak için sınıflama ve sistemleştirme diye adlandırılan genel yöntemi kullanmak zorundadır.

İnsanın dini, hukuki ve ideolojik(vs) konuları tartışırken ele aldığı kavramlar ve tanımları yapacağı akıl yürütmeleri en başta belirleyeceğinden bilimsel çalışmalarda kavram seçimi ve tanımı çok önemlidir.

Kavramların ezber ve yüzeysel bilgilere dayalı olarak anlamlı bir şekilde öğrenilmemesi tanımlanmaması ve sistemleştirilmemesi önemli ölçüde kavram yanlışlıklarına ve yanılgılarına sebep olur. Kavram yanlışlığı insan hayatı açısından sıkıntı veren bir meseledir. Çünkü bu durum, bilimsellikten uzak önyargı ve yanlış tecrübelerle sebep olur buna bağlı olarak da çeşitli güçlükler meydana gelir.

Kavram Yanlışları

Yanlış, insanda hatalı konuların oluşmasına sebep olan şey olarak tanımlanır. Bu, biçim bakımından akıl ilkelerine uymama içerik bakımından bilginin nesnesine uymaması davranış bakımından ise doğruluğu kabul edilmiş bir konuya uymama durumlarını ifade eder. Yanlış sadece onu işleyeni yanıltmakla kalmaz diğer insanları da yanıltma vasıtası olarak kullanılır. Yanlış genellikle insanın zihnini ve düşüncesini etkileyen bir takım iç ve dış nedenlerden kaynaklanabilir. İç nedenler kişinin bilgi ve düşünce eksiliği (objelerin bilgisinin zihinde netlik kazanmaması), bilgiçlik taslama, yanıltma, yanıltma isteği, ihtiraslar, dogmatik düşünceler, peşin hükümler, psikolojik ve ya biyolojik hastalıklar duyuların yanıltılması olarak ifade edilir. Dış nedenler, birçok inanç, görüş ve değerlendirmeler ve doğrudan veya dolaylı olarak yaşanan kültürden kazanılır. İnsan bir takım bilgileri, inançları, adetleri kanunları içinde bulunduğu toplumda kazanır. Kültürel arka plan kişinin düşünce ve davranışlarını çok fazla etkiler. Bazı yanlış terbiye batıl sulta inanç ve nüfuzlara bağlılık yanlış alışkanlık ve düşünceleri sürdürme grupçuluk, taassup, ideolojik yaklaşım körü körüne taklitçilik konuşulan dilin yapısı insan düşünce ve davranışlarını etkileyen ve yanlışta sevk edebilen harici nedenlerdir. Bir diğer ifadeyle zihin ve ön yargılar hocalar ve kitaplar, çevre ve çeşitli menfaatler felsefi sistemlerden türeyen doğmalardan (ideoloji) kaynaklanan kusurlu ispat şekillerinin oluşturduğu idoller aforizmalar(vecize) önemli kavram yanılgılarına sebebiyet verebilir. Kavram yanlışları, bireyin doğru olarak kabul edip birçok beceriyi/düşünceyi sergilemede kullandığı yanlış kavramlar ya da

kavramlaştırmalardır. Kavram yanlışları insanın pek çok iç ve dış sebeplere dayanarak bilimsellikten ve sistem bütünlüğünden uzak olarak kendi öznel anlayış ve yargılarına göre yaptığı tanımlamalardır. Kavram yanlışları kişinin zihninde oluşturduğu bir anlamla kavramın bilimsel tanımının birbiriyle uyuşmaması olarak da tanımlanır. Bir sistem alan veya bilime ait kavramsal bir tanımlamanın başka bir sistem alan veya bilim için kullanılması yanlış bir kavramlaştırmadır. Yanlış düşünce ve davranışa sebep olan bu yanlışlar insanın önüne pek çok sıkıntı ve zorluklar çıkaran bir meseledir.

Kavram yanlışları ve bu yanlışlara bağlı olarak gelişen kavram yanlışları rastgele yapılan hatalardan farklı özellikler gösterir. İnsan yaptığı sıradan bir yanlış ufacık bir uyarı ile fark edebilir veya düzeltebilir. Ancak belirli bir kavram yanlışlığına düşen bir birey bundan dolayı bir hata yapınca uyarıları dikkate almaz, bildiğinden vazgeçmez ve kendisini dışa kapatır. Yanlış kavram tanımlamaları birey ve toplumu ya kontrolsüz bir savurganlığa sürükler ya da içe dönük dış dünyaya kapalı bir yapıya getirebilir. Bu iki aşırı uç birey ve toplumlara çöküş getirir.

Dil bir topluluğun dünya görüşünün, hayat anlayışının eşyaya bakış tarzının ahlakı tavrını kendine özgü biçimde kristalize olduğu, somutlaştığı kelimeler haline dönüştüğü bir aynadır. Daha özlü bir ifade ile dil bir milletin ruhunun dış görünüşüdür. Çünkü dil kişinin düşünce faaliyeti algıların analizi fikir dağarcığında taşıdıklarının sentezi için bir sistem ve rehberlik sağlar. Düşüncelerin oluşması kavramların tanımlanması sadece rasyonel bağımsız bir süreç değil aynı zamanda dille ilgili ifadelerdir. Dolayısıyla dilin yanlış kullanımını da yanlış kavramlaştırmaların önemli sebeplerindendir. Bir kelimenin günlük hayatta farklı temel metinlerde farklı hatta değişik bilimlerde farklı anlamlarda kullanıldığı bir geçektir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurmadan yapılan kavram tanımlamaları büyük yanlışlıklara sebep olabilir. Bu yüzden insanın dini, hukuki, siyasi ve benzeri bir konuyu ele alırken yapacağı kavram seçimi ve tanımlamalarında doğruluk, tutarlılık ve geçerlilik açısından hangi alana ait olduklarına bilimsel ölçekte karar verilmelidir. Onun için kavram seçimi ve tanımlamalarında usul çok önemlidir. Üst veya temel kavramların alt veya tali kavramlar haline getirilmesi ya da onların emrine verilmesi kavramlaştırmalarda yanlışlanma ve yanlışlıklara sebep olur.

Kavram yanlışları, dini kurumları yanlış anlaşılmasına sebep olduğu için dinin bütününe de yanlış anlaşılmasına sebep olur.

Dini kavramların yanlış tanımlanması

Kutsal değerler -bireysel ve toplumsal – insan hayatı açısından çok önemlidir. Bu değerler olmadan ne birey hayatını anlamlandırabilir ne de toplum birlikte var olmanın ortak ruhunu oluşturabilir. Bu sebeple mensupları tarafından paylaşılan kapsamlı bir değerler çerçevesi olmaksızın bir toplumun fertlerini bir arada tutmak çok zordur.

Din insanın evrendeki yerini belirleyen kimliğini oluşturan temel unsurlardan biridir. O getirdiği yaşama kuralları ile insan ve toplumun zihniyetini belirlediğinden kavramlarının doğru şekilde tanımlanması çok önemlidir. Din kutsalın hayat içinde kurgulanması ve hayat razı haline getirilmesini ifade eden bir kurumdur. Çünkü o inananlarına inanç, ibadet ahlak ve davranış ilkelerini bir bütünlük içinde sunan bir değerler sistemidir. Her toplum kendi evren tasavvurunu kendi tarihsel süreci içinde ve kendi değerlerine bağlı olarak geliştirir. Bu değerler manzumesinin başına din gelir. Bir dini diğer felsefi ideolojik sistemlerden ayıran temel unsurları şunlardır:

1. Dinin kutsalı veya kutsalları olmalıdır.
2. Dinin bir kurucusu olmalıdır.
3. Dinin bir kitabı olmalıdır.
4. Dinin bir doktrini/amentüsü olmalıdır.
5. Dinin bir mabedi olmalıdır.
6. Dinin bir ibadet örgüsü olmalıdır.
7. Dinin bir ulema sınıfı olmalıdır.
8. Dinin müminleri olmalıdır.

Din getirdiği ilkelerle insan ve toplum zihniyetini belirlediğinden temel unsurlarının doğru olarak tanımlanması çok önemlidir. Zira dinin örgün yapısı kavramlarının doğru tanımlanması ile kendi sistem ve amacı doğrultusunda fonksiyonel olur. Dinin doğru kavramsal tanımlamalar ve ilkeleri üzerinde ilişkilerini geliştirmeyen bir toplumda bozulmalar ve çöküşler kaçınılmazdır. Zira yanlış kavram tanımları kurumsal yapıları bozar işlemez ya da yanlış işler hale getirir. Bu sebeple bir dinin kavramları özellikle doktriner boyutunu ifade eden kavramları ne ölçüde doğru tanımlanırsa o dinin olgusal dünya ile ilgili söylemleri o ölçüde doğru anlaşılır.

Dinin, insan-varlık ilişkilerinde beklentileri karşılaması için hem sistematigine hem de yaşanan hayat gerçekliğine uygun şekilde yorumlanması gerekir.

Her bilimsel teorinin geçerliliğini sürdürdüğü bir sistem olduğu gibi her bilginin de kullanım değerinin olduğu bir dönem vardır. İnsan varlık aleminde varoluşunu gerçekleştirirken kendi gerçekliğine uygun bakış açıları ve yöntemler geliştirmek durumundadır. Zira onun hayatına giren her yeni durum veya kavram yeni bakış açıları ve değerlendirmelere ihtiyaç duyar. İnsanlık tarihi boyunca farklı düşünce evrelerinden (mitolojik, dini, felsefi, bilimsel) geçmiştir. Kavramları da bu evrelere göre tanımlamıştır. Mitolojik temelli din anlayışına göre yapılan kavram tanımlamaları yaşanan zamanı göz ardı eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım insanı kökene bağlayarak ataların yaşadığı gibi yaşamayı ilke edinmiştir. Bireyin ilk hali onu anlamlı ve geçerli kılar bu anlayış gelişme, geliştirme ve eleştiriye kapalıdır. Burada döngüsel bir tarih anlayışı hakimdir. Efsane değerli toplumlar geçmişteki hayallere göre yaşarlar.

Dini düşünce anlayışında ise insan tamamıyla kutsalın etkisi/belirlemesi altındadır. Bütün düşünce ve davranışlar kutsal adına ve kutsal için üretilir ve gerçekleştirilir. Bu anlayışta din ile kültür arasında fark gözetilmeyen bir dünyada hayat tahayyül edilemeyecek kadar dinin etkisi altındadır. Öyle ki her etkinlik ve her türlü iletişim uygulamada açık veya kapalı olarak kutsalla tapınmayı ifade eder. Düşünceye doğruluk tutarlılık ve geçerlilik önemli kriterlerdir. Geçerlilik yaşanan gerçeklerle ilişkilidir. Arkaik bilinç düzeyine gerileme insanlık dışı felakete yol açabilir dolayısıyla geçerli olmayan anlayışlara göre bir dini kavramlarını tanımlamak ve yorumlamak yanlışlıklara neden olabilir.

Hiçbir bilimsel kuram cihan şümul değildir. Her bilimsel kuramın geçerli olduğu bir zaman mekân düzlemi vardır. Eğer geçerlilik özelliğini yitiren kuramlar sürdürülmek istenirse hayata intibak etme hususunda başarısızlıklar söz konusu olabilir. Bu durum islam dünyasının ve düşüncesinin içinde bulunduğu en önemli problemlerden biridir. Müslümanlar bugüne ve geleceğe yönelik vizyon konusunda belirsizlik içerisinde olduklarından başarılı bir tavır takınamamaktadırlar dolayısıyla konservatizme sığınarak dünya gerçekleriyle karşılaşma cesareti gösteremiyor, zamanın meydan okumalarına cevap veremiyor ya da meseleleri kendilerine ait olmayan ödünç kavram ve yöntemlerle ele alarak geleneksel dokuya uyum sağlayamayan ürünler ortaya koyuyorlar ya da kontrolsüz hamleler yaparak gelenekten kopuyorlar sosyal ve siyasal hayatlarında sert kırılma ve kopmaların meydana geldiği bir süreci yaşıyorlar.

İslam diniyle insanlık geçerliliğini kaybetmiş düşünce evrelerinde bilimsel düşünce evresine yükselmiştir. İslam'la insanlık geçerliliğini kaybetmiş düşünce dönemlerinden bilimsel düşünce aşamasına yükselmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi bilim sistematik hale getirme sürecidir. Bilimselliğin önemli özelliklerinden biri de sınıflandırma ve sistematik hale getirmedir. Eğer kutsal metinlerdeki bilgiler alanlarına göre sınıflandırılmaz ve bu alanların bilgileri kendi sistematığına uygun şekilde değerlendirilmezse insan belli bir zamana hapsolür.

Geçmiş, insanlığın varoluşunu gerçekleştirdiği, bugününü ayakta tutan ve geleceğini karşılayacak olan canlı ve etkin bir güçtür. Toplumun varlığını bir düzen içerisinde sürdürebilmesi, geçmişleri hakkında genel bir inanca sahip olmasına bağlıdır. İnsan geçmiş, şimdi ve gelecek bağlamında bütünlüğünü tarihler ve oluşturacağı tarih şuuru ile sağlar. Hafıza ve tarih insanın varlığını sürdürmesinde önemli görevler üstlenen iki kavramdır. İnsan kimliğini varoluş sürecinde tarihin ortaya koyduğu verilerin oluşturduğu hafızası sayesinde kazanır ve sürdürür.

Hafıza insan olmanın zorunlulukla ihtiyaç duyduğu bütünsel yapının ana unsurlarından biridir. Hafızanın zayıflaması veya yok olması değerlerin zayıflaması ve yok olması demektir. Bu da insanın şeyleşmesi anlamına gelir. İnsanın değeri, ait olduğu toplumun değerler manzumesiyle olduğundan değerlerin önemsizleşmesi veya kaybolması insanı değersizleştirir.

Bireysel ve toplumsal kimliğin korunması için değerlerin sürekliliği bu değerlerin ait olduğu gelenekler ile sağlanır. Bu açıdan gelenek değerlerin hayata geçilmesi yada uygulanması anlamına gelir. Ancak geleneksel değerlerin insanın şahsı amaçları için kullanılması değerlerin tüketilmesine neden olur. Geleneksel değerlerin tüketilmesi toplumsal bütünlüğü bozar, gerilimlere yol açar. İnsan benimsediği ilkelerle geçmişini sürekli değerlendirir. O, tarihiyle (geleneksel kavram tanımlamaları) yeni değerler arasındaki ilişkileri (laiklik, demokrasi, insan hakları vb) iyi kurduğunda kendisine olan güveni artacağından karşılaşılabilecek meselelerin çözümünde gerekli olan dinamizmi elde edecek ve başarı sağlayacaktır. Oluşturacağı hukuki, iktisadi, sosyal ve siyasal yapıyı tarihi temeline oturtturarak istikrarı sağlayacak ve varoluşunu devam ettirecektir.

Geleneği elden ele veya nesilden nesile aktarılan bir paket değil, etrafından sürekli beslenerek büyüyen gelişen bir ırmak olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşımdır. Aynı şekilde laikliğin bireyin inanma ve inancını yaşama

hakkının sınırlanması ve engellenmesi olarak değil de dinin siyasi güç olarak kullanılmasının önüne geçilmesi olarak anlaşılması ve tanımlanması, inanmanın veya inanmamanın bir insan hakkı olarak kabul edilmesi daha doğru bir tabirdir. Laikliğin dine karşı bir başkaldırı değil dinin teokratik gücünün siyasi güce dönüşmesinin önlenmesi şeklinde anlaşılması olması gereken bir durumdur.

Gelenekten beslenmeyen ideolojik yaklaşımlara sahip İslami entelektüeller, Marksist, Leninist/Stalinist mücadele anlayışı ile İslam cihadını özdeşleşmeye çalışmışlardır. Bu anlayışı benimseyenler çoğu zaman kendi devletlerini veya kültür havzalarını da hedef düşman olarak gösteriyorlar hatta bu batıdan beslemeler protestanca bir tavır takınarak gelenekten ve kültürden koparmak için bidat deyip her şeye karşı çıkıyorlar.

Bilim ve bilgi hayatın gerisine gidemez. Çünkü hayatın gerisinde hayata temel olacak zaman dışı bir dayanak aşkın bir taşıyıcı yoktur. Bu yüzden geçmişte olup bitenlere gereğinden fazla değer vermek insanı yaşanan gerçeğin dışına iter. Geçmişte ortaya çıkan ürünleri bugün de aynı şekilde sürdürme isteği her zaman doğru bir tutum değildir.

Gelenek elbette insan için vaz geçilmez bir değerdir, ancak o, aklın işlevselliğine daha iyi bir geleceğe ulaşma yoluna engel oluyorsa ruh için bir afyon halini alır. Ruh sönükleştiği ölçüde gelenek de toplumu dış dünyaya kapatan bir fanus halini alır. İnsanın dış dünyanın dayatmalarına karşı meydan okuması olan özgürlüğünü soluksuz bırakır. İdeolojik yaklaşımlar dini geleneği mitolojiye dönüştürür. Bu şekilde dini geleneğin mitolojiye dönüştürülmesi ferdi ve içtimai hayatın tüm alanlarını kuşatması onu sekülerleştirir. Sekülerleşmiş bir dünyada da ideolojiler zaten mitolojiler gibi toptanlaştırma işlevini üstlenir. Bir sistemin ideolojileşmesinin en açık belirtisi kendisinin tek doğru sistem olduğunu iddia etmesi ve rakip olabilecekleri yok etmesidir. Bu uzun vadede sistemin de yok olması anlamına gelir.

İdeolojilerin etkisi altında kalmak maddi manevi bütün kavram tanımları üzerinde anlam kaymalarına neden olur kuşatıcı bütün tasavvurların (insan, dünya, tarih, vs.) bozulmasına neden olur. Ahlak bozulur, zihniyetler parçalanır ve bütünlüğünü kaybeder. İdeolojileşen din anlayışı insanı çökertir çünkü insanın özü ancak özgür bir ortam üzerine temellendirilir. Tek boyutlu insan oluşturma (ideolojik sıkıştırma) insan için zulümdür. İnsanın yeteneklerini kullanmaması (bilim, sanat, felsefe yapmaması) zulümdür. Aynı şekilde in-

sanın kontrolsüz bir şekilde sınırlarını aşması da(kuralsızlık, ilkesizlik) zulümdür. Birlik için temel şart baskının olmadığı zihinsel sıkışmaları çözecek ve insanın bilinç dışı davranışlarının önüne geçecek bir ortamın tesisidir. Bu ortam herkesin üzerinde anlaşabileceği bir özgürlük anlayışının tesisidir. Zira kontrolsüz özgürlük yeteneksizlere cesaret verir. Herkes kendince bir yol tutar, istediği şekilde konuşur, düzensizlik ve başıboşluk ortaya çıkar bu durum değer kaybına neden olur. Bu şekilde merkezi otoriteye sahip olamayan bir dinde belli bir hakikat olmaz. Ayrıca sorumsuz başkaldırıya kayıtsız kalınırsa sapkın düşünceler (Nurculuk, Süleymancılık, Mahmutçuluk, menzilcilik vs) çoğalır yayılır, toplumda kurulu düzen bozulur, din disintegrasyona sebep olur. Millet olma süreci kesintiye uğrar.

Özgürlük derinlik açısından geçmişe tutum ve davranışlar sergilemesi açısından şimdiye ufuk açısından da geleceğe bağlıdır. Sadece geçmişe ve ana sıkışmış toplumlarda özgürlük olmaz. Gelenekler kültürü geçmişten geleceğe taşıyan insanı kökene bağlayan yasalardır. Çünkü yeni şartların getirdiği ile eski değerlerin birleşmesi gelenek çerçevesinde olur. İnsanın şimdisini yaşayabilmesi ve varoluşun sürdürebilmesi için gerekli olan malzeme geleneğinde mevcuttur. Bu malzemeyi kullanmadığı/gelenekten koştugu ölçüde varoluşunun sürdüremez. O bu yönüyle geçmişe bağlıdır. Ancak varoluşun sürekliliği geleceğe ilişkin planlamaların yapılmasını da gerektirdiğinden şimdiye geleceğe göre yaşamak durumundadır. Dolayısıyla insanın varoluşunun sürekliliği zamanın bu üç boyutunun bilincinde olarak yaşamasını gerektirir.

Ödünç kavramlar/ ödünç kavram tanımları

Her kültür ve medeniyet sahip olduğu varlık tasavvuru ve hakikat anlayışına göre kavramsal tanımlamalar yapar ve bir dünya görüşü oluşturur. Bu sebeple başka bir medeniyet çevresinde formüle edilmiş kavramsal tanımlamaların başka bir medeniyete ait bir toplum tarafından alınması, benimsenmesi ve kullanması o toplum için yıkıcı etkiler yapabilir.

Geleneğe bağlı olarak gelişme gösteremeyen toplumlar, gelişen toplumların kavram tanımlamalarına mahkum olur. Bu şekilde ödünç kavram tanımlamalarına göre düşünme insan ve toplumu kendi kültürel gelişme sürecine göre değil başka anlayışlara göre şekillendirmeye bağlar. Bu durum sosyal siyasal hayatta radikal kopma ve kırılmalara neden olur.

Küreselleşen batı medeniyetinin meydana getirdiği tehlikelerin başına toplumlari tarihsizleştirme ve insanları kimliksizleştirme gelmektedir. Tarih-sizleştirilen bir toplum kendi meselelerini çözme becerisini kaybeder, taklit-çiliğe düşer. Taklitçilerin kendi değer sistemlerine göre üretme derdi olmadı-ğından sahip oldukları değerlere ilgi göstermezler. Bunun sonunda başka toplumlara bağımlı hale gelirler.

Bazen ödünç kavramlarla görünüşte kişi, yabancı değerlere uzaklaştırılmak istenirken gayri ihtiyari kendine yabancılaşır. Olduğu gibi kalmak isterken kendi dünyasından kopar, bunalımlara düşer. Tanımlar dönüştükçe beden başkalaşır, her şeyin anlamı değişir, kavramsal düzen bozulur, tam bir altlık üstlük kavgası başlar. Mesela toplum, insan, hukuk, teknoloji gibi kavramlar iktisadın ve sömürünün emrine girer. İktisat kendi siyasetini üretir. Amaç iktisadi ve siyasi sistemlerin kendileri olur. Bu şekildeki iktisadi ve siyasi bir anlayış insanı amaç olmaktan çıkarır araç haline getirir. İnsanın araç haline getirilmesinde önemli unsurlardan biri de insanın insan olarak değerli olduğunu ileri süren ahlak ile dinin etkisizleştirilmesi veya bu değerlerin kavramlarının farklı şekilde tanımlanarak yapılarının değiştirilmek istenmesidir. Bir örnek vermek gerekirse kader kelimesi sözlükte ölçü, takdir, kaza ve hüküm, kudret, hikmete göre yapmak, bir şeyin olduğu gibi kullanılması vb. anlamlara gelir. Bu kelimedenden türetilen kudret kelimesi insana sıfat olarak verildiğinde kendisi ile güç yetirebileceği, yapabileceği durumun bir adı olur. Kadir kelimesi dilediğini hikmetin gerektirdiği şekilde ne fazla ne az yapan fail manasındadır. Bu sebeple Allah'tan başkası bu kelime ile vasıflanamaz. Kadir kelimesi ile yakın bir anlama sahip olan muktedir kelimesi beşerle ilgili kullanıldığında bir gücü kazanmış, sorumluluk elde etmiş veya yeni bir güç elde etmiş kişi anlamındadır. Kader ve takdir kelimeleri de bir şeyin kendisini/miktarını açıklamak ve bir şeye güç vermek/yetirmek anlamındadır.

Kur'an-ı Kerim de geçen kader kelimesi ve türevleri incelendiğinde bu kelime bütün ayetlerde temel manası olan ölçü/miktar ile ilgili bir anlamda kullanılmıştır. Bütün kullanımlarda yan anlamlar yanında bu temel anlam vardır. Bu ayetlerin hiç birinde Allah'ın kullarının eylemlerini belirlediği, onları belli eylemleri yapmak zorunda bıraktığı anlamı yoktur.

İslami terminoloji de sünnetullah, adetullah olarak da ifade edilen Allah'ın koyduğu fizik kanunları vardır. Kendisini tavır olarak bu kanunlar, insan için zorunluluk ifade eder. Genel bir nedensellik ilkesine bağlı olan bu kanunların

işlemede insan iradesinin yeri yoktur. Dolayısıyla bu nedenselliğin içerisinde insan engellenmiş ve sınırlanmış olduğundan tabiat içerisinde insan hürriyetinden söz edilemez. Burada insan kendisinin de bir parçası olduğu tabiatın nedenselliğine bağlıdır. Bu nedensellik onun karşına aşamayacağı bir takım engeller ve sınırlar koyar. İnsan tabiatın bu nedenselliği karşısında engellenmiş ve sınırlanmıştır ancak belirlenmemiştir. Zira belirlenmişlik karşın konulmaz bir zorunluluğu ifade eder. Bu böyledir ve başka türlü olamazlığı dile getirir. Burada hürriyetten asla bahsedilmez. Tabiatdaki nedensellik insan açısından bir belirlemişlik değildir. Bu nedensellik insanın önünde bir takım engeller ve sınırlar koyar. Her istediğini yapamaz, her düşündüğünü gerçekleştiremez ama ona verilen imkân ve değerlerle kendini sürekli geliştirir. İnsan için belirlenmişliğin kabul edilmesi tanrının bilgisine de bir zorunluluk getirir. Bu onun için bir sınırlama demektir. Bu da tanrılığa yakışmaz.

Allah insanı kendi suretinde yarattı rivayeti şu şekilde yorumlanabilir: onun sureti yoktur dolayısıyla insanın da olmayacaktır. Bu insanın belirlenmemişliğini ifade eder. Yani insan önceden verilmiş bir tanıma hapsedilmiş değildir. Aynı şekilde Allah'ın her an yeni bir işte olması sürekli bir oluşu ifade etmektedir. Bu oluş içerisinde insanda sürekli bir oluş halindedir. Yani insanın kendisini gerçekleştirmesi bir defa değil sürekli'dir. İnsanlaşmış insanlık özünü uyumlu bir varoluşu sürekli kılma yolunda çabalar. Ona ruhundan üfleme ise sınırlamışlığı içerisinde insanın hür olarak yapıp edebileceğini ve seçim yapabilme kabiliyetine sahip olduğunu gösterir. Allah'ın bütün varlığa hakim olmasıyla insanın dünyaya hakim olması arasında bir benzerlik vardır. İnsan kendi yaratılışından hareketle dünyaya hür iradesi doğrultusunda düzen verecektir. Burada Kur'an-ı Kerim'in yaptığı sadece yol göstermektir.

Hristiyanlıkta kaza ve kader konusu seçilmiş ve lanetlenmiş ikilemi üzerine oturur. Kader insan hürriyetini engelleyen bir mesele olarak görülür. Hz. Adem'in yasak meyveden dolayı doğan günahı bütün insanlara sirayet etmiştir. Adem ve Havva'nın işlediği günahın çocuklar da payını almış ve özgür iradelerini kaybetmişlerdir. İnsan özgür ve doğru karar alabilme yeteneğini kaybetmiştir. Artık ne yaparsa faydası yoktur. Lanetlenmiş ve günahkar olarak yanacaktır. Onu işlediği günahın ancak tanrının inayeti kurtaracaktır. İnsanlık başından beri günahkar olanlar ve tanrının inayeti ile günahın kurtulmuş olanların oluşturduğu iki gruba ayrılmıştır. Günahkâr insanları tanrının inayeti ile seçilmiş olanlar kurtaracaktır. Günahkâr olanların seçilmiş olan bil-

ge ve dindar olanlar tarafından kurtarılmasının gerekliliği kilisenin/papaların yönetme arzusunu temellendiren en kuvvetli argümanlardan biri olmuştur. Böylece inancın kabul ettiği tanrısal otorite ile dünyevi otorite arasında bir ilişki kurulmuş ve bütünlük sağlanmıştır. Buradan iktidar (toprak sahipleri ordu ve kilise) doğuyor. Bunun lokomotifini de kilise üstleniyor.

Bu düşünce islam dünyasında İslamcılıkla başlamış gelenekten beslenmeyen ideolojik islami entelektüeller Marksist Leninist Stalinist mücadele anlayışı ile İslam cihadını özdeşleştirmeye çalışmışlardır.

Luter bu kader doktrinine karşı çıkmıştır. Ona göre insanın lanetli mi yoksa seçilmiş mi olduğunu kendisi bilemez. Ruhban sınıfını kaldırarak “İnsan kendi kendisinin rahibidir.” anlayışını getirir. İslam dünyası da bu anlayıştan etkilenmiş, kültür inkar edilmiş, öze dönüş vb. gibi kavramalar, sloganlar geliştirilmiştir. Neo oryantalizmin tuzağına düşülmüş ılımlı İslam medeniyetler çatışması diyalog islamifobi gibi söylemler gelişmiştir. Bu iki akım İslam dünyasında ikilemcilik, indirgemeci anlayışları yerleştirmiş ve bunlarda sürekli birbirini beslemiştir.

Merkezi otoriteye sahip olmayan bir dinde belli bir hakikat olmaz ayrıca merkezi otoriteye karşı başkaldıran oluşumlara kayıtsız kalırsa birbirini tamamen zıt düşünceler çoğalıp yayılır sosyal hayatta bozulmalar baş gösterir. Dini değerler de bu bozulmalardan zarar görür.

Sosyal bilimsel araştırmalarda kavramlar ve onlarla ilgili tanımlamalar birer analitik araçlar olarak oldukça önemli ölçüm aletleridir. Ancak kavram tanımlamalarında sosyo-kültürel yapı çok etkili olduğundan bir medeniyet havzasında tanımlanan ve problem çözmeye katkı sağlayan bir kavram başka medeniyet havzalarında başarılı olmayabilir hatta olumsuzluklara da sebep olabilir. Mesela Müslümanlıkta Camii bir ibadet mahalidir, Hristiyanlıkta ise kilise organizasyon olarak tanımlanır. Bu sebeple kilise sosyal siyasal hayatta etkin rol oynar. Böyle bir yaklaşımla eğer camii de bir organizasyon merkezi olarak görülürse din siyasallaşmış olur.

Son zamanlarda ülkemiz gündeminde tutulmaya çalışılan cem evlerinin ibadethane statüsüne kavuşturulması ve Aleviliğin ayrı bir din olarak kurumsallaştırılmak istenmesi konuları kilise ve kilise vari yapılanmaların ana karakteristiği olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Türkiye de Alevilik meselesi ile ilgili tartışmaların seyri genellikle batılı ideologlar (Alman sosyolog Troeltsch) tarafından geliştirilen kilise sekt tipleri modelinden etkilendiği

söylenebilir. Batının özellikle Almanya'nın kendi yapısından kaynaklanan kilise-devlet ilişkisi modeli çerçevesinde geliştirilen din politikaları ve dini organizasyon tipleri Aleviliğe farklı bir çehre ve görünürlük kazandırmaya çalışmaktadır. Özellikle Almanya merkezli Alevilikle ilgili çalışmalar, İslami çerçevede şekillenen, kültür ve mistik yönü ağır basan bir Alevilik yerine İslam'dan ayrı bir din olarak göstermeye çalışmaktadır.

Âlimlerin yanlış tutumları

Bir dinin temel unsurlarından biri âlimler sınıfıdır. Her toplum kendisine ufuk açacak, yol gösterecek, problemlerine çözüm üretecek münevver ve âlimlere ihtiyaç duyar. Âlim dinin sistematiğine ve amacına uygun yöntemle bilgi üreten ve sorumluluk bilincine sahip olan bilge insandır. Âlim, ilerleme ve gelişmeyi sağlar, kontrol eder. İlerleme köken ile gaye arasındaki ilişkiyi koruyarak sürdürülebilir başarıdır. İlerleme, insan düşüncesinin katkısıyla yeni kombinozonların oluşması ile mevcut sistemden daha üst bir sisteme ulaşmayı ifade eder. Âlim de ulaşılan yeni sistemlerde yeni kavramlar üretir.

İlerlemede düşünce ile bilgi arasında bağı kurmada yöntem, merkezi bir konumdadır. İşte âlim, kurucusundan itibaren sürdürülebilir bir yöntem içerisinde temel ilkeleri altında ve amacı doğrultusunda dini öğrenir, öğretir, yorumlar ve kurallar koyar. Kurallar şartlara göre sürekli yenilenir, aksi halde toplumda bunalımlar ve yozlaşmalar baş gösterir.

Âlim, toplumun gelişme sürecinde karşısına çıkan meydan okumalara başarıyla göğüs gererken/karşılık verirken çöküş sürecinde bu başarıyı gösteremez. Göreceli değerleri mutlaklaştırarak putlaştırmaya başlar. Böylece çoğunluk üzerindeki etkisini kaybeder.

Bir medeniyetin en büyük ilerleme dinamizmi sahip olduğu entelektüel birikimdir. Âlimlerin aydınlatma ve problem çözme yeteneklerini kaybetmesi ve buna bağlı olarak halkın onlara karşı güvenini yitirmesi o medeniyetin en önemli çöküş nedenlerindedir. Bu güven bunalımı ortaya çıktığında medeniyet, kendisine karşı meydan okumalara karşılık verme becerisini kaybeder ve etkisizleşir.

Bulunduğu toplumun meselelerini çözme başarısını gösteremeyen bir düşünür, yeni çözüm teklifleri geliştiremeyen bir aydın, taklitle yönelir. Ödünç kavramları kullanır ve bu kavramlara göre düşünür. Böylece kavramlarını kullandığı diğer medeniyetlerin değerleri kendi toplumuna geçer ve kültürel değerlerine yabancılaşır.

Ödünç kavramlara göre düşünme, insan ve toplumu kendi kültür kodlarına göre değil başka anlayışlara göre şekillendirir. Kendi varoluşunu kendi kültürel değerlerine göre şekillendiremeyen ve sürdüremeyen bir toplum başka toplumların her türlü tehdidine karşı açık hale gelir, kimlik bunalımları ortaya çıkar. Sosyal, kültürel, siyasal, hukuki pek çok alanlarda sert kırılma ve kopmalara maruz kalır.

Küreselleşen batı medeniyetinin en büyük tehditlerinden biri insanlığı tek bir kültürel yapı içerisine sokmak istemesidir (kültürel kavramların batılı değerlere göre tanımlanması). Bu, toplumların tarihsizleştirilmesi ve bireyin kimliksizleştirilmesi demektir. Tarihsizleşen bir toplum ve kimliksizleşen bir insan daha iyi bir hayat yaşama hayaliyle sömürülmeye uygun hale gelir.

Medeniyetlere ayırt edici özellikleri veren değerler telakkisi, ödünç kavramlarla tanımlanırsa medeniyet, kendini ya dışa kapatarak içe dönük bir yapıya bürünür, çöküşe geçer ya da mensupları kimliklerini kaybederek diğer medeniyetlere karşı saygınlıklarını yitirirler.

İslam âlemi son üç asırdır batının meydan okumalarına karşı başarılı şekilde cevap verememektedir. Sosyal, kültürel vb. alanlardaki başarısızlıklar, oryantalist çabalarla/yaklaşımlarla yapılan kavramlaştırmalarla Müslümanların inanç ve fikir dünyasına taşınmıştır. Bu durum önce İslam uleması ve ümerasının kendisini inşa eden referanslara güvenini kaybettirmiş sonra da insanların onlara olan güveni kaybolmuştur.

Şartlarından sadece bir tanesi doktrinel boyutuyla alakalı olduğundan İslam Dini, inançtan çok amelle teolojiden çok hukukla öne çıkmıştır. Doktrin ve akide boyutunun kurumsallaşmasından dolayı İslam alimleri arasındaki ihtilaf genellikle inanç meselelerinden değil hukuki meselelerden kaynaklanmıştır. Çünkü doktrinel boyutta/temel kavramlardaki ihtilaf çözülmeye/bölünmeye yol açarken hukuki boyutlarda/tali kavramlarda ki ihtilaf alternatif zenginliği getirir. İslam dininin doktrinel boyutu fikir birliği içerisinde kurumsallaşmasından dolayı İslam alimleri arasındaki ihtilaf genellikle inanç meselelerinden değil hukuki meselelerden kaynaklanmaktadır. Ulema, farklı hukuki görüşler nedeniyle birbirini kıyasıya eleştirse de birbirlerini kafirlikle itham edip İslam'ın dışına atma yetkisini kendilerinde görmemiştir. Oysa kilise çevrelerinde inanç ve doktrin farklılıkları çatışmalara varan görüş ayrılıklarına yol açmıştır. İnsanlar birbirlerini kafirlikle itham etmiştir.

Hanefi maturidi gelenekte iman amel birlikteliğine çok önem verilir. Çünkü dini trafiklerin inananları üzerinde çok önemli etkileri vardır. Ancak günah işleyen bir kul Allah'ın affediciliğine dayanarak yaptıklarının cezasını ahirette görecektir olması nedeniyle dinin dışına atılamaz hatta bu anlayışa göre inanma ya da inanmama bir insan hakkı olarak görülür dünyada cezai bir yaptırıma konu olmaz. Orta Asya'dan gelişerek gelen bu liberal anlayış zamanla yerini orta doğu merkezli katı bir yoruma dayanan İslam anlayışına bırakmaya başlamış, bu anlayışa göre İslam'a bağlılık, dini pratikleri şekli olarak yerine getirmeye indirgenmiştir. İşte bu noktada karizmanın rutinleşmesi çerçevesinde şekillenen katı bir İslam anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da siyasi ve ekonomik temelli kavram tanımlamaları dini-ideolojik söylemlerle haklılaştırılmaya çalışılmış bu alanlarda hakimiyet kurma çalışmaları dini söylemlerle desteklenme yoluna gidilmiştir. Farklı gruplar kendilerine karşı olanları din dışılıkla itham etmeye başlamış bunlara karşı yürütülen mücadeleler bu tür söylemlerle meşrulaştırılmaya çalışılmış ve birbirlerini dini kavramları kullanarak öznel yargılarla kafir, müşrik, münafık, fasıklilikle itham etmeye başlamışlardır.

Bir medeniyet sahip olduğu tasavvur, anlayış ve değerleri korurken aynı zamanda şartların getirdiği durumlar çerçevesinde başka medeniyet havzalarıyla ilişki kurarak yeni yorum ve yaklaşımlarda derinlik kazanarak kendisini sürekli geliştirmeli ve üretmelidir. Aksi halde dışa kapalı bir yapı gösterirse orada tarih düşüncesi değişmeyi değil durağanlığı ifade eder. Başka bir ifade ise Kültürel yapı bir toplumu başka kültürlerle iç içe sokmuyorsa o toplum değişmeyi değil başkalaşmayı kabul etmek zorundadır. Bu onun yok olması demektir. Mesela, belli bir yere kök salan ağaçtan farklı olan rizom, her nokta başka bir noktayla bağlantı kurabildiği için sonsuz bir ağın oluşmasına izin verir. Kopsa da kırılrsa da yeniden uc vererek yeni hatlar oluşturur. Bu hatlar sayesinde yeni temas bağları, başka iletişim ağları örerek ilerler ve başka yönlere yayılır. Kapalı veya ideolojik yapılarda hükümler, gergin tavırları ve felç edici ağırlıklarıyla ağaç şekilli sistemler halini alır. Zamanla ssert şekilde gelen iç ve dış etkilerle karşı koyamaz kırılır, kopar veya çürür. Bir örnek daha vermek gerekirse iki ekosistemin birbiri ile kaynaştığı kenar alanlardaki bitki ve hayvanların sayısının ve türlerinin her iki ekosisteme göre farklılık göstermesi durumu, çeşitlilikten kuvvet doğar lafının doğada vuku bulan durumu, kenar etkisi kavramı ile ifade edilir.

Yargılarda Öznellik

Varlığın dağınık verilerini birleştiren yasaları kavrama yeteneği olan akıl insanı unsur yapan ve onu tanımlayan temel değerdir. Tabiat insanın kullanılmasına uygun şekilde yaratılmıştır. İnsan tabiatı kullanarak ve dönüştürerek ona hakim olur. Burada rehber olan akıldır ancak aklın rehberliği, düşünce ve eylemlerin doğru tutar ve geçerlilik ilkelerine bağlı olarak kullanılmasıyla mümkündür. Yani nesnel olmasıdır. Nesnel akıl, öz ile görünüş, parça ile bütün arasındaki bağlantının farkında olan akıldır. Nesnel akıl, kainattaki düzeni, uyumu kuran ve bu uyum içerisinde değişimin sürekliliğini sağlayan akıldır. Nesnel akıl, meselelere araçlar ve tikel amaçlara göre çözen değil üstün gayeye göre yaklaşan akıldır. Bu üstün gaye insanın dünyadaki varoluş nedenidir.

Eğer akıl insan eylemlerinde bu üstün gayeye ulaşmak için kullanılmazsa yani toplumsal yapıdaki vasıta değerlerin devlet, toplum, iktisat, batıl inanç vs. emrine girerse araçsallaşır. Araçsallaşan akıl manadan yoksun biçimsel bir zarf haline gelir. Kainatı yöneten üst akılla bağıyı koparır, yaratılışı bozulur ve özgürlüğünü kaybeder.

Özgürlük insanda bulunan düşünme ve eylemde bulunma yeteneklerinin serbestçe kullanılmasıdır. Özgürlük aracılığıyla insan duyular ve duygular dünyasının belirleyici nedenlerinden bağımsız hareket eder. Temiz ve bozulmamış yaratılış olan fitratın en temel özelliği akıl ve iradeyi kullanmak ve özgürlüğü korumak olarak ifade edilir. Özgürlükle birlikte ortaya çıkan irade insana kendi sorumluluğunu yükler. Özgür irade ahlak yasalarına bağlı olan iradedir. Allah'ın insana verdiği akıl ve akla dayalı irade özgürlüğü insanın kendi varoluşunu gerçekleştirmek için elindeki en büyük değerdir. Bu yüzden insan akıl ve iradesini serbestçe kullanma cesaretini göstermelidir. Kötü olan bunu yapacak eğitim ve cesarete sahip olmamaktır. (Burada kastedilen cesaret akıl ve bilginin kontrol ettiği cesarettir.) bunun sonucu irade köleliğidir. İrade köleliği bir insanın tutkularının esiri olması ve hiç karşı çıkmadan bir başkasının öznel yargılarını kabul etmesi demektir. Bu, o bir başkasına haddini aşma cesareti verir. Onun öznel yargılarının kabulü merkezi anlayıştan uzak sapkın oluşumların zemin tutmasına sebep olur.